

תשובה בענין כוון שעון אוטומאטי בשבת

ב"ה, ער"ח תמוז התש"מ פעיה"ק חיפה.

לכבוד הידיד הדגול והגדול, מרא דאתרא קדישא,
עיר קדשנו ותפארתנו, הגאון הגדול, מעוז ומגדול,
עמוד הימני, נר המערבי, פטיש החזק מופלא שבח-
בורה, ראש אב בית דין מקודש, הגאון המפואר
הרב שלום משאש שליט"א, הרב הראשי וראב"ד
ירושלים, אחדשה"ט וכל טוב סלה.

בימי החג מרבין בשמחה, ואין שמחה אלא תורה – וזכיתי בחג השבועות שעבר כעת להפיק חפץ לבבי ולעיין קצת בספרו הגדול והבהיר תבואות שמש על חלק אורח חיים ולהשתעשע בדבר ה' זו הלכה וליהנות מאור תורתו. ואמרתי אקדמה פניו בתודה, על שהואיל לכבדני בספרו הרם, ורציתי ברשותו לאחוז בשיפולי גלימתו, להעיר במשהו פחות מכשיעור, לדבריו היקרים והנעימים, לרוב חיבתם עלי, ועוד זאת הגדיל לעשות, שכבדני בחלק השני של ספרו, שזכה להוציא לאור השנה יושמחני שמחה שלמה באמת'.

הנה מה שכתב כהדר"ג בסי"ה, בענין טלטול השעון ועריכתו בשבת וצדד להתיר הטילטול מצד תכשיט ועוד, ולאסור העריכה והמילוי, משום מתקן מנא וגמר מלאכה. יש להעיר שלכאורה היא כנגד דברי הסמ"ג, הביאו המגן אברהם בשולחן ערוך או"ח סימן ש"יג סעיף ו' ובכלבו המובא בב"י שם בשם הראב"ד: "שכל שאין מקפיד עליו אם יתנועע בתוך החור מותר, ואין לגזור אלא בדבר שצריך להעמידו בדוחק" ובלשון הסמ"ג: "שצריך גיבור ואומנות". ולפי זה: השעון שדרך למלא אותו לא בחזקה ובזהירות, שלא יפקע הקפיץ – לכאורה אין בו משום תיקון כלי – שאין צורך בגבור, וגם כל אדם יכול לעסוק בזה ולמלא אותו ואין צורך כלל וכלל לאומן. אכן, כך פסקו במפורש האחרונים וביחוד בשו"ת פנים-מאירות, וכפי שהזכיר כהדר"ג בעצמו בתשובתו, וראוי שיסמוך על דעת החכם צבי

ובנו השאילת יעביץ, ובספר מאורי אור (חלק באר־שבע סימן קי"ג), הביא בשם אדם גדול וחסיד, שעשה מעשה בזה להקל בזה מעיקר הדין, וביחוד שכך דעת הגאון רבינו עקיבא איגר הזקן, בשו"ת משנת רבי עקיבא חלק ב' (או"ח סימן ש"ח דף רע"ב ב') והובא בשו"ת כתב סופר חלק או"ח סימן נ"ה.

אמנם דבר ידוע הוא, שגדולי הפוסקים האחרונים החמירו מצד המנהג, כגון מרן החפץ־חיים במשנה ברורה סימן שלי"ח ס"ק ט"ו, שנהגו להחמיר, וביותר שפסק כן גם לכתחילה לאיסור בעל חיי־אדם ודעתו של בעל החיי־אדם לאסור איסור של תורה, משום מתקן כלי, והוא לדעתו מעין מה שפירש רש"י במס' ערובין דף ק"ג, בענין כריכת הנימה שבכנור וגלגול היתד שלמעלה והארכת המיתר עד שמגיע ליתד של מטה, שהוא כמתקן כלי. ולכאורה כך מלוי השעון אחרי שהפסיק לפעול. והנה, אף על פי שכבר השיב מר הגאון הראשון לציון הרב עובדיה יוסף על זה, בחלק ו' סימן ל"ה אות א', שאין הנידון דומה לראיה. נפסק המיתר הוא כנתקלקל הכנור וצריך מומחה לתקנו. מה שאין כן בשעון שפסק מלפעול מפני שנגמר הקפיץ, שהוא כך מטבע בריאתו וכל הדיוט יחזירו לפעולתו, כמו שכתב בעל התפארת ישראל, בקונטרס כלכלת־שבת מלאכת מכה בפטיש סימן ל"ח וכך נראים נוטים דברי מרן הגאון חזון אי"ש, או"ח סימן נ' אות ט'.

לכן נראה לעני"ד, שיש לחשיבות הענין להדגיש, שאין לאסור מלוי השעון מצד עצמו, ורק מפני מנהג האחרונים להחמיר. והנה בהמצאות החדשות, שברוב השעונים המודרניים, אין צורך כלל במלוי והם מתמלאים אם ע"י טלטול על היד או על ידי מכשיר אלקטרוני אוטומטי או אור השמש וכדומה ואין כאן לכאורה פעולת מלאכת מחשבת כלל — ולכאורה בזה לא שייך כלל המנהג להחמיר, וראויים כל הגדולים שהזכרנו לסמוך עליהם ולהקל בשאלה זו, הבאה לפני שולחן מלכים כמעט בכל שבת ושבת, שכבר נהגו הכל להקל, ולכאורה יש להם על מה שיסמוכו.

הייתי שמח לשמוע חות־דעתו בענין זה, ביחוד שבתשובתו מזכיר כתי"ר, שכתב הדברים בשנת תרפ"ט וחזר עליהם בשנת תשי"ח — ואז לא היו ידועים השעונים החדשים, המתמלאים כלאחר יד ומאליהם, שהם מצויים כיום בשוק — וראוי לתת עליהם את הדעת, אם לאסרם בשבת או להתירם.

ותיכף לת"ח ברכה — ברכת אורה ושמחה וששון ויקר, כן יהיה למו"ר ולביתו ולנו ולכל בית ישראל.

מאתי הכותב וחותרם בברכת אהבת כהונתנו מקודש ומברכו באהבה רבה ורבנן אמרו אהבת עולם.

שאר־ישוב כהן

הרב הראשי וראב"ד חיפה ת"ו

לכבוד מעלת ידידנו הרה"ג היפה והמשובח, מוכתר
בכתר תורה וכתר ש"ט, דגול וחרוץ במעשיו הטובים
ובזיכוי הרבים, הגאון כמוהר"ר שאר ישוב כהן
שליט"א, הרב הראשי וראש אבות בתי הדין, חיפה.

רב מאד נכבד,

קבלתי מכתבו הבהיר והמזהיר, מכתב תודה על קבלת ספרי תבואות שמ"ש חאו"ח
וחיו"ד, עם כל איחוליו הטובים, תודה רבה לידידנו הרב ע"ז.

גם ראיתי במכתבו מול סוף מה שהעיר על טלטול השעון ועריכתו בשבת, שדיברתי בזה
בספרי חאו"ח סי' ה', ולפי דעתו ראוי להקל בדבר והביא מדברי הפוס' שהבאתי בתשובתי
שם, שכתבו להקל וגם מדברי הגאון הראש"ל בספרו יביע אומר ח"ו סי' ל"ה, וסיים שאין
אסור כ"א מטעם מנהג, וממילא יצא לו להתיר, באלו השעונים המתמלאים ע"י טלטול היד
או ע"י מכשיר אוטומטי, ובזה לא שייך המנהג להחמיר וכו', ע"כ תו"ד י"ץ, ודרש חוות
דעתי בצד זה האחרון.

ולפקוצ"ד, בלי להאריך שוב במשא ומתן בזה, מה שכתבתי בתשובתי הנ"ל, עם מה
שהשבתי בתח"י הספר על הערת הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א, יספיקו לאסור מדינא ולא
ממנהגא, דכיון דהוי מחלוקת הפוס' והאוסרים סוברים דאסור מה"ת, והכי מוכחי דברי
מרי"ן דסי' שלי"ט, א"כ הוי ספיקא דאורייתא ולחומרא, וא"כ האיסור לא מחמת מנהג, אלא
מדינא משום סדא"ו והמנהג מעיד על הדין, וכמז"ל במקום שהלכה רופפת בידך פוק חזי
מאי עמא דבר.

אמנם אין בהמ"ד בלא חידוש, ומגלגלין זכות ע"י זכאי, והוא שראיתי בסי' יביע אומר
להראש"ל שליט"א, חלק ו' סי' ל"ה אות ב', שהביא דברי האגור, שהביא הב"י סי' שלי"ח,
שהוא מקור הדין לעריכת השעון והבאתיו בתשובתי הנ"ל, וז"ל כתב האגור שהשיב אביו
ז"ל, על זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקולת, שמותר להכינו ולעורכו מע"ש. כדי שילך
ויקשקש כל השבת, משום דעיקר טעמא דריחים של מים דאיכא מאן דאסר בפ"ק דשבת
די"ט. משום דאוושא מילתא, היינו שיאמרו ריחים של פ' טוחנים בשבת, דסברי שנותן בהם
חטים בשבת וטעם זה לא שייך כלל גבי זוג המקשקש, שהכל יודעים שרגילים לתקנו בכל
יום על יום שאחריו, וכן יש לפסוק הלכה למעשה וכן עמא דבר עכ"ל.

ובתשובתי דקדקתי מזה דמשמעות דבריו, דבשבת גופיה פשיטא דאסור להעריך משום
תקון מנא וכן הבינו ודקדקו הפמ"ג וסיעתיה מדברי מרי"ן ז"ל, ע"י באורך בתשובתי הנ"ל.

וכעת ראיתי להראש"ל שם, שרצה לדחות זה, די"ל דאין האיסור ביום שבת משום תקון
מנא, ונוכל לדייק, הא בשבת אסור להעריכו משום השמעת קול לבד ולעולם אין איסור
תיקון כלי בעריכת השעון והביא קצת פוס' מסייעים לדבריו, ולפקוצ"ד א"א לו' כן בדעת
מרי"ן השי"ע, שהרי הוא פסק בב"י ובשי"ע שם כדעת הרי"ף והרמב"ן, דדוקא בהשמעת קול

שיר ושיכוין לשיר הוא דאסור, אבל כל שאינו מיוחד לשיר וכגון להקיש על הדלת מותר, כיון שאינו מכוין לשיר ע"ש, וזהו שכתב בש"ע: "אבל להקיש על הדלת וכו', כשאינו דרך שיר מותר", הכוונה כשאינו מכוין לשיר וכמ"ש להדיא בב"י ע"ש, שחלק על האגור שמשמע ממנו להיפך, וא"כ זוג זה המקשקש לשעות, הנה לא ביאר מר"ן דאיירי בזוג שמשמע קול של שיר, ומשמע דאיירי אפי' באינו של שיר, ואין כאן דין איסור השמעת קול כלל, ומהיכא עלה על דעתין לאסור אפי' בשבת משום זה, ואף אם נדחוק ונאמר דאיירי בזוג המשמע קול שיר בשבת, בשעה שדופק בשבת (מאי דלא משמע כן כלל, מסתימת דברי מר"ן דלא ביאר חילוק זה כלל) והלא פסק מר"ן: "דכל שאינו מכוין לשיר מותר", היפך דברי האגור שהביא מורם בהגה, וז"ל: ולענין הלכה כיון שהרי"ף והרמב"ם מסכימים לדעת אחת וכמה גדולים סברי כוותיהו וגם הכי משמע דס"ל להרא"ש הכי נקטינן עכ"ל, וא"כ דברי מר"ן גבי זוג המקשקש, מוכרח לוי' דלא מטעם השמעת קול כלל, ולא עלה על דעתו כלל דבר זה, כיון שאפי' בשבת מותר כל שאינו מכוין לשיר וזה עיקר כוונתו רק להודיע השעות דוקא, ואפי' לדעת האגור כפי מה שפי' הב"י דעתו: דאינו אלא משום גזירה שמא יכוין לשיר, איך יעלה על הדעת לאסור, גם מע"ש משום דבר דאפי' בשבת עצמו, אינו אלא משום גזירה דשמא יכוין, הא ודאי פשוט וברור, דהחששא כאן לא משום חשש השמעת קול כלל, אלא האיסור הוא עריכת השעון שהוא תיקון מנא, והדימוי לריחים הוא משום מה שאמרו: דאושא מילתא ע"י הקול הגדול, שמשמיעין הריחים בשעת עבודתם, ואסרו אפי' מע"ש שמא יאמרו שהכינו בשבת ונתנו חטים בשבת, והיה עולה עה"ד לדמות להם השעון המקשקש לשעות שהוא משמע קול, אף שאינו של שיר ויבואו להתעורר מזה לוי' שהעריכו בשבת ותיקן מנא, לזה אמר: שהכל יודעים שמכינים אותו מע"ש ובסי' זה (שלי"ח) הזכיר מר"ן כל דיני השמעת קול, אפי' שאינם של שיר, ע"י בסעיף ד' וה', וזה ברור לדעתי, וצדקו דברי הפמ"ג וסיעתו בדעת מר"ן ז"ל ודלא כקצת פוסי' שהביא הראש"ל.

והוספתי בתשובתי שם דגם בעודו הולך, כיון דאיכא הרבה פוסי' הסוברים: דאסור מדינא משום מתקן מנא, ולפי דעתם יש בזה גם חשש איסור תורה, לכן כתבתי להחמיר גם בזה בשבת וביו"ט א', זולת לצורך גדול וא"א ע"י עכו"ם או ביו"ט ב', דליכא תקנה להעמידו קודם, וגם שהוא מדרבנן בזה מקילין, וכתבתי שכן המנהג פשוט, ובזה חלקתי על הגאון הראש"ל שליט"א.

אך אותם השעונים שדיבר בהם כת"ר, המתמלאים מאליהם ע"י טלטול וכו', נר' דאלו אינם תלויים כלל בדין שאר השעונים, דאפי' להאוסרים להעריך בכל אופן אף בעודו הולך, פשיטא דיתירו באלו לטלטלם, וכמו שכן נר' ג"כ דעת כת"ר.

אמנם נר' לחלק בזה, דזה דוקא אם כבר ערוכים והולכים, הוא דמותר כיון שאין כאן רק גרמא הנעשית מאליה לאח"ז, והוא לא העריך ולא עשה מאומה, שהרי אינו עושה וגם אין נעשה שום מעשה, שהרי היא הולכת כבר ולא עשה שום מעשה להמשיכה, ורק בלבישתה גורם לה להוסיף להמשיך בפעולתה, וה"ז גרמא בעלמא, וגם פחות מגרמא, שאפשר שבאותה שעה אינו אפי' ממשיך, עד שתהיה קרובה לעמוד, ואז נעשית פעולת ההמשכה.

אך אם היתה עומדת לגמרי וכגון שזה ב' וגי ימים היתה מונחת, עד שעמדה לגמרי ועכשיו עיי לבישתה גורם לה להפעילה בה שעתא מחדש, אף שאינו מכוין בזה רק ללבוש, הוי ממש פסיק רישיה.

ויותר נר' דמוכרח הוא לכוין גם לזה, דאליה למה לבש אותה, כיון שהיא עומדת ולמאי חזיא, ורחוק לוי דמשום תכשיט לבד לבש אותה, ועוד דלאו כל השעונים חזו לתכשיט, ובפרט שהוא יודע שהיא תפעל, הוי פסיק רישיה דניחא ליה, ונר' ברור דבזה יש להחמיר, ודוקא בפועלת הוא דיש להקל.

ושו"ר להרה"ג הראש"ל שליט"א שם, ביביע אומר חלק ו' בסי' ל"ה, שדיבר בזה והתיר בפשיטות, מטעם שאינו מתכוין, עייש שהאריך כדרכו בקדש, ושכן פסקו בס' חלקת יעקב ח"א סי' ע"ה, ובציץ אליעזר ח"ט סי' כ' ע"ש.

ומשמעות דבריו נראין, שלא דיבר כ"א בהיה פועל בשעת לבישתו, שכן מוכח ממה שתמה על ס' אז נדברו שהחמיר בזה, דאף לפי דעתו שהדבר ספק, לא הי"ל להחמיר בזה, כיון שרוה"פ מתירים למלאת בידיים שעון שהוא פועל כבר ע"ש, מוכח דאיירי דוקא בזה שהולך, לא בעומד לגמרי אם ישנו במציאות.

ואחר החיפוש עוד בזה, נ"ל דענין זה תלוי במחלוקת הרשב"א והר"ן, שבפ' האורג הביא הר"ן דברי הרשב"א ע"פ הירושלמי, שמותר לנעול ביתו בשבת כשהצבי בתוכו, כשהוא צריך לשמור ביתו, אע"פ שעייכ ניצוד הצבי ממילא, ובלבד שלא יכוין לשמור הצבי בלבד, דהייג בירושלמי פייג הי"ז, י"ר יוסי בשם ר' חנינה, היה צבי רץ כדרכו ונתכוון לנעול בעדו ונעל בעדו ובעד הצבי מותר, ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוון להעלותו ולעלות נחיל של דגים עמו מותר וכ"ו. וכתב הר"ן ע"ז ודבריו תמוהים בעיני הרבה, דאטו מפני שהוא צריך לנעול ביתו, נתיר לו לעשות מלאכה בשבת, ולא עוד אלא שאני אומר: שאפ"י אינו מתכוין לנעול בעד הצבי, כל שידוע שהצבי בתוכו ושאי"א שלא יהיה הצבי ניצוד בתוכו אסור, דמודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות וההיא דירושלמי מיירי שלא נתכוון לצבי כלל, אלא שנתכוון לנעול את ביתו בלבד, אע"פ שאח"כ מצא הצבי שמור בתוכו מותר, כלומר שאינו חייב לפתוח ביתו וכו' עש"ב, וסיים הר"ן: "גבי פקוח נפש כההיא דטבע בנהר, הוא דהתירו אע"ג דמתכוין עם אותה מלאכה למלאכה אחרת התירו חכמים, כדי שלא ימנע מפקוח נפש, אבל במלאכת הרשות ח"ו להתיר" עכ"ל.

וממילא בנדי"ד לדעת הרשב"א, יש להתיר אף שמכוין גם להעריכו, וגם איכא פסיק רישיה גם בלא כוונה עכ"ז מותר, כיון דמערב עמו כוונה אחרת ללובשה, ואמנם לא כן לדעת הר"ן ח"ו להתיר.

ואמנם מדברי מר"ן סי' שט"ז ס"ד, נר' שהכריע כדעת הר"ן, שהרי כתב וז"ל: "פורסין מחצלת ע"ג הכוורת (ובגמ' בחמה מפני החמה) ובלבד שלא יכוין לצוד, וגם הוא בענין שאינו מוכרח שיהיו ניצודים, כי היכי דלא ליהוי פסיק רישיה" עייכ, הרי דשם יש ב' כוונות, א' שפורש מפני החמה, וב' שפורש כדי לצוד, ועכ"ז אסור וזה עולה כדעת הר"ן.

והנה דין המחצלת הוא גמי מפורשת בשבת דל"ז ע"ב הביאה הבי"י: "פורשין מחצלת ע"ג כוורת ובלבד שלא יתכוין לצוד" ע"כ. ונר' דזה הש"ס הוי תיובתיה דהרשב"א, שהרי מפורש להדיא ובלבד שלא יתכוין לצוד. וא"א לפרש כאן שלא יתכוין לצוד בלבד, דהא איירי בפי' בחמה מפני החמה וכו' ועלה קמסיים ובלבד, דא"א לו' בזה דין אחר, דא"כ למה קשרו עם הא' ובלבד, והלא זהו דין אחר לגמרי, והול"ל אבל אם פי' כדי לצוד אסור.

והיה נ"ל לו' דהרשב"א לא כתב כן להלכה, אלא לו' דמדברי הירושלמי משמע כן, אבל להלכה יש לפסוק כבבלי הנז', אלא דא"כ הו"ל להעיר בזה דמש"ס דילן לא משמע כן וגם ע"ד הר"ן אני מתפלל למה לא הוכיח מש"ס דילן לחזק פירושו.

ושו"ר להבי"י שם בססי' שט"ז, שהביא דברי הרשב"א והר"ן, ונר' כוונתו להכריע כדברי הר"ן, שהרי סיים שם שגם הה"מ כתב בפי' יו"ד דברי הרשב"א וכתב שאין להקל כ"כ ע"ש.

ואיך שיהיה הדבר ברור לפסוק כדעת הר"ן ומר"ן ז"ל, ויוצא לנד"ד, דאם היא ודאי עומדת, וע"י לבישתה אז מתמלאת, דודאי הוי פסיק רישיה ואסור, וכדברי הש"ס דידן.

וע"י באה"ט שם אות ה', דאע"ג דדבורים אין במינם ניצוד וא"כ ליכא איסור דאורייתא אפי"ה אסור, משום פסיק רישיה ע"כ, זהו הנ"ל להשיב תשובה מאהבה לידידי הרה"ג ישצ"ו.

החותם בברכה וידידות נאמנה

ע"ה שלום משאש ס"ט